

Helsinki 13.11.2009, Opetushallitus klo 12-16.30

Taide- ja taitokasvatus - **Sanoista tekoihin**

Opetusministeriön asettaman tuntijakotyöryhmän kutsuseminaari

Jaana Venkula, sos.psykologi; tietokirjailija

TEKEMISEN TEESIT: ALUSSA ON TEKO!

I. *Taito ei ole tiedon vastakohta*

Tekeminen luo tietoa. Taito- ja taideaineissa ei kyseessä ole "taitojen painottaminen tietojen kustannuksella" (ministeri Virkkunen HS 5.11.09). **Taitoja on harjaannuttettava**, jotta oppilas kykenee **muodostamaan** itselleen uutta ja **ymmärtämään** olemassaolevaa tietoa. Yhtäällä **tekeminen pakottaa käsitteiden muodostukseen** ("teoria"). Toisaalla **tekemisen kontekstiin suuntautuva ajattelu** virittää uusia **tekoja** ("käytäntö"). Olen vuodesta 1978 lähtien kutsunut tätä, myöhempien tutkimusteni vahvistamaa huomiota **tiedollisen ongelmanratkaisun toiminnalliseksi kaksoiskierteeksi** DNA:n 'double helixin' inspiroimana. Metaforan pohjalta muodostin nk. *fluktuaalisen mallin* kuvaamaan ajattelemisen ja tekemisen jatkuvaa dynaamista, 'horjuen virtaavaa' vuorovaikutusta. Seminaarin otsikko 'Sanoista tekoihin' tulisikin mielestäni kääntää ympäri. Näin korostuisi se, että oppiminen on myös siirtymistä **teoista sanoihin**, vain tekemisen kautta muodostuvaan ymmärrettyyn tietämiseen. Kun koulutus yleensä perustuu ajatukseen "Alussa oli sana", ts. pitää tietää ennen kuin voi toimia, kuuluu "Jaanan evankeliumin" alku "**Alussa on teko**".

II. *Jokainen teko jättää jäljen tekijäänsä*

Ihminen vahvistaa itsessään joka hetki jotain taitoa, kännykän näppäilijä näppäilyyn (motorisesti vaatimatonta) taitoa, juoruilija juoruilun taitoa. Minkä tahansa aineen opetuksen peruskysymysten tulisi olla: 1. **mikä taito oppilaassa vahvistuu, kun hän toistaa tai joutuu toistamaan jotain tekoa** (kiusaava teko: kiusaamisen taito; pänttääminen vai ymmärtäminen)? 2. miten taito hyödyttää **muita aineita**? 3. mitä teko vaikuttaa **aivoihin** ja minuuteen, kun aivoissa vahvistuu niissä toistettu? (Salokoski: väkivaltaiset videopelit nostavat aggressiivisuutta 25%:lla, kun tupakointi lisää keuhkosityöpää 17%:lla).

Mentaaliset taidot muodostuvat samaa, **taidonmuodostuksen sykliksi** kutumaani kehää noudattaen kuin **fyysis-motoriset taidot**: teko, toisto, taito, valmius, tapa, kompetenssi, minus. Teot (ei esim. asenteet) määrittävät pitkälle sen mikä ihmisestä vähitellen muodostuu. Tekeminen vaatii, vahvistaa ja yhdistää **kaikkia ymmärtämisen tapahtumassa** mukana olevia mentaalisia ulottuvuuksia. Ne ovat: *emotionaalinen* l. liikkeelle-paneva, *empiirinen* l. toiminnallinen, tekevä, *eettinen* l. parhaan valitseva, *esteettinen* l. loogisia suhteita hakeva ja *episteeminen* l. tiedollinen. Kukin ulottuvuus viestittää **omalaistaan tiedonoiretta** virittäen muita ulottuvuuksia **dynaamiseen liikkeeseen**, jonka lopputulemana on **ymmärretty tieto**. Taide- ja taitoaineet aktivoivat,

kukin hieman eri tavoin, näitä kaikkia ymmärtämisen tapahtumassa välttämättömiä ulottuvuuksia, sisältäen aina jonkin **konkreettisen teon tekemisen**.

III. *Tekeminen muovaa aivoja*

Monipuolista **fyysis-motorista** taitavuutta ja erityisesti **käsien erilaista käyttöä** vaativat teot ovat parhaita aivojen toiminnan kehittäjiä. Paleontologit (mm. Ambrose) väittävät, että ihmisen **toiskätisyys** on ollut ongelmanratkaisukyvyyn edellytys. Viime vuosina neurotieteilijät (mm. Merzenich, Greenfield, MacLean ja erityisesti Lambert) ovat kiinnittäneet huomiota seuraavaan kehään: **käsien monipuolinen käyttö** ==> aivojen **sensomotororinen keskus** ==> **mielihyvähormonien** vilkastunut erittyminen ==> **ongelmanratkaisu**. Käsien käytöstä suurin hyöty aivoille on silloin, kun se liittyy 1. evoluutiossa **hengissäsäilymisen** taanneisiin toimintoihin (ruoanlaitto, nikkarointi, ompeleminen, siivoaminen) ja kun se luo sellaisen 2. **konkreettisen tuloksen**, jonka tekeminen on vaatinut **omaa** (vaivalloistakin) **ponnistelua**, kunhan 3. tekijä itse **ymmärtää** ponnistelunsa ja tuloksen välisen **yhteyden**. (Rotilla ponnistelun ja palkinnon yhteyden havaitseminen vie 60% pitempään ajan uhraamiseen ja 30% suurempaan yritysten määrään; Reiner.) Ponnistelua vaativa tekeminen puolestaan vahvistaa elämässä eteen tulevien **stressitilanteiden käsittelytaitoa**, ja on siten lapsen "**rokottamista**" mm. **depressiota vastaan**.

Tämän kehän vakavasti ottamisesta seuraa loogisesti **ihmiskäsityksen muutos** mikä on yhteydessä **oppimiskäsitykseen**. Omakohtaisen ponnistelun tuoma konkreettinen tulos vie **opittuun sitkeyteen** ja muovaa **vaihtelua kohtaamaan kykenevän ihmisen** (allostasis). Nykyinen, lapselle kaiken helpoksi tekevä curling-kasvattajuus taas vie **opittuun avuttomuuteen**. Tasapainon (homeostasis) saavuttamisen tähden tuetaan välitöntä tarpeentyydytystä, jossa palkinto saavutetaan ilman omakohtaista toiminnallista ponnistelua. Tällöin lapsella eivät harjaannu ne taidot, joilla hän selviäisi stressistä ja yllättävistä tilanteista.

Omassa opinnäytteiden ohjaustyössäni 80- ja 90 -luvulla saavutin parhaat tulokset käynnistämällä opiskelijan **empiirisen eli tekemisen ulottuvuuden**. Opinnäytteen tekeminen vaatii vaivalloista ponnistelua, siis pienten arkisten **käytännön tekojen** käynnistämistä. Niiden kautta kehittyivät **käytäntökeskeiset ongelmanratkaisutaidot**, joiden hallinnasta taas seurasi **kompetenssin kokemuksen** (tarpeellisuus, osaavuus, kehityskykyisyys) eli **opitun sitkeyden** vahvistuminen. (Käytäntökeskeisyys = huomio suunnataan tapahtumaan ja tekoon, ei mielialaan tai persoonaan).

IV. *Taidot kiinnittävät reaalityodellisuuteen*

Taitojen harjoittelu sitoo oppilaan **todellisuuden** tapahtumalliseen kulkuun opettaen ymmärtämään, **millä menettelytavoilla** siinä selvitään. Oppiaineista **käsityö, kotitalous, kuvataide, musiikki ja monipuolinen liikunta** takaavat suoranaissimmin oppilaan reaalityodellisuuteen sitovan kehittymisen, jota tietotekninen virtuaalityodellisuuden vaatima näppäinten käyttö ei edistä (mm. koska ei

täytä toiskätisyyden vaatimusta). Kun syksyllä 2008 **finanssitalouden** todettiin romahtaneen siksi, että **reaalitalous unohdettiin**, on sama vaara olemassa, jos oleilemme liikaa **virtuaaliodellisuudessa** ja jätämme harjoittelematta taitoja, joilla toimitaan **reaalitodellisuudessa**.

V. Universaalit taidot integroivat eri oppisisältöjä

Taidonmuodostus on eri aineiden kautta opittavia erikoistaitoja **integroiva** ja **oppimista syventävä** ulottuvuus. Mitä tahansa taitoa harjoiteltaessa vahvistuu sen sisältämä **universaali taito** (esim. tarkaavaisuuden tai olennaisen havaitsemisen taito), jota tarvitaan toimittaessa millä tahansa alueella (vrt. musiikin kuuntelu parantaa sanallista muistia ja keskittymiskykyä). Taitojen universaali piirre edistää käytäntökeskeistä ongelmanratkaisutaitoa ja siten siirtymistä **ammattista toiseen**, toimimista **luovissa prosesseissa** ja ennustamattomissa tilanteissa, ts. **epävarmuuden yhteiskunnassa**.

Toistaiseksi tätä erillistaitojen kautta kehittyvää **taidon universaalia ulottuvuutta** ei riittävästi ymmärretä tai hyödynnetä. Vaikka taidonmuodostusta opitaan parhaiten taide- ja taitoaineiden kautta, tulisi **taidollisuuden olla sisäänrakennettu** kaikkien oppiaineiden opetukseen (vrt: ajatusten kuvaaminen käsien eleillä synnyttää uusia matemaattisten ongelmien ratkaisutapoja). Taidon universaaliuden huomioonottamisen edellytys on, että opetus suunnitelmien ja tuntijakojen laadinnassa eri aineet nousevat keskenään kilpailevista "poteroista" ja että myönnetään taito- ja taideaineiden keskeisyys **johdattajana** niin opettajan kuin oppilaankin ymmärrykseen universaalien taitojen luonteesta. Varottava on sitä, että "taitobuumissa" ajaudutaan vastaavaan erillistaitojen opetuksen (ja tuntien lisäämisen) vaatimukseen kuin tietoaaineissa. Nyt muodikkaat kommunikointi-, sosiaaliset, vuorovaikutus- ja tunnetaidot harjaantuvat oppilaan näkökulmasta parhaiten siten, että he yksilöinä ja ryhmässä saavat **tehdä konkreettisia tekoja** vaikkapa käsityötunnilla. Opettajan tarvitsema sisällöllinen tietous taas tulee luontevimmin mm. pragmatistisen filosofian (joka on eri asia kuin käytännöllinen filosofia) ja käyttäytymistieteiden kautta, jos niissä huomio suunnataan **tekoihin mielialojen vatvomisen sijaan**.

VI. Fokaali toiminta on avain yksilölliseen taitomaailmaan

Taito- ja taideaineista on mahdollista löytää itsekullekin oppilaalle juuri häntä aktivoiva **fokaali toiminta**, jonka puitteissa hän joutuu tekemään erilaisia arkisia fyysis-motorista taitavuutta vaativia tekoja. Ponnistelua vaatineiden tekojen onnistumisen myötä hänen **kompetenssin kokemuksensa** (vrt. opittu sitkeys) vahvistuu, ts. hän tuntee itsensä *osaavaksi, tarpeelliseksi ja kehityskykiseksi*. Eri yksilöille käsityö, kuvataide, kotitalous ovat itsetuntemusta edistäviä fokaaleja toimintoja, joiden harjoittelun kautta muodostuu luonteva yhteys siihen kunkin yksilön erilaisena kohtaamaan reaalityodellisuuteen, jota kukaan ei ole voinut ohjelmoida tietojärjestelmiin. Fokaalin toiminnan ylläpidolla ihminen kasvaa oman elämänsä ja minuutensa aktiiviseksi muovaajaksi.

Loppupäätelmiä teesien pohjalta

1. Taito- ja taideaineiden opiskelun kautta vahvistuva **kompetenssin kokemus** on merkittävä tekijä työssäjaksamisen kannalta. Tutkimukset kertovat maailmanlaajuisesta depression lisääntymisestä, minkä katsotaan olevan yhteydessä **toiminnalliseen deprivaatioon**, ts. siihen, että ihmiset eivät koe pääsevänsä tekemään tekoja, jotka he itse kokevat oikeiksi. Teknisten apuvälineiden vaatima näppäinten käyttö ei riitä ponnistelua vaativaksi motoriseksi toiminnaksi. Taidonmuodostuksen ottaminen keskeiseksi oppimisen ulottuvuudeksi onkin globaalisti paljon merkittävämpi asia kuin vain jokin päätös siitä, miten monta tuntia mitään ainetta opiskellaan. Se yhteiskunta, joka ensimmäisenä ymmärtää yksilön **omakohtaisen taidonmuodostuksen** ensisijaisuuden suhteessa **ulkoiseen tekniseen kehitykseen**, tulee olemaan tulevaisuuden etulyöntiasemassa kaikilla sektoreillaan. Tekniikan muutos esim. digitaalisesta ubiikiksi ei muuta miksiäkään sitä, että yksilö on verta ja lihaa, joka selviää omassa elämässään vain, mikäli hänen a) **mentaaliset ulottuvuutensa** havaitsevat ajoissa nekin **tiedonoiheet**, joita ei ole ohjelmoitu tietojärjestelmiin, ja mikäli hänen b) **toiminnalliset taitonsa** ovat niin harjaantuneet, että hän osaa **tehdä oikean teon** silloin, kun odottamaton tapahtuu.

2. Taitojen harjoittelun tulee sisältyä **kaikkiin oppiaineisiin** ja olla oppilaan näkökulmasta **jatkuvaa**; tuloksia ei voida odottaa erilleen pirstotuista kursseista tms. ajallisesti lyhytkestoisista jaksoista. Vähintäänkin opettajien pedagogiseen täydennyskoulutukseen tulee sisällyttää **tekemisen pedagogiikka**, joka tuo myös opettajan työskentelyyn uutta energisyyttä. "Suusta korvaan" tapahtuvan oppimiskäsityksen rinnalla tulee vahvistaa "käsistä päähän" oppimiskäsitystä.

3. Huomio ja resurssit tulee nyt suunnata erityisesti **taito- ja taideaineisiin**. Niiden opiskelu vaatii ja vahvistaa muita aineita suoremmin 1. **monipuolista fyysis-motorista toimintaa**, 2. erityisesti sellaista tekemistä, jossa tarvitaan **oikean ja vasemman käden** keskenään erilaista käyttöä, ja 3. tekemistä jossa oppilas **itse ymmärtää** yhteyden oman **ponnistelunsa ja konkreettisen tuloksen välillä**. Tietokoneen näppäimistön käyttöön tulisi siirtyä vasta kun taito hallitaan käsillä tehtynä (esim. kirjoitus-, päässä-lasku-, piirtämisen-, soittotaito).

4. Tämä kaikki edellyttää myös, että **universaalien taitojen** muodostumista koskevaan tähänastiseen tutkimukseen perehdytään ja niiden tieteellistä analyysia syvennetään. Näin myös taito- ja taideaineiden puolesta argumentointi saa nykyistä syvempiä perusteita, kun ymmärretään, että kyseessä on paljon tärkeämpi ihmisen kehittymisen ulottuvuus kuin vain jonkin oppisisällön hallinta.

5. **Taidonmuodostuksen kompetenssin kokemusta vahvistavan** vaikutuksen voi jokainen **tuntijaosta päättävä** todeta omalla kohdallaan. Päätöksentekijä, joka työssään istuu ja näppäilee, voi vapaa-ajallaan kokeilla jonkin arjen teon tekemistä, joka ensin tuntuu vaivalloiselta vaatien kuitenkin monipuolista fyysis-motorista toimintaa. Jos halkojen hakuu, suursiivous, uuden ruokareseptin valmistus tms. tuottaa edes hetkellistä iloa, on se viesti päättäjän oman kompetenssin kokemuksen vahvistumisesta. Maamme koulujen usein mainittu heikko

viihtyisyys onkin mielestäni seurausta siitä, että oppilas ei riittävästi pääse tekemään konkreettisia tekoja, joiden myötä hän **itse kokee osaavansa tehdä** jotain, olevansa **tarpeellinen** tuon tekemisensä tähden ja pääsevänsä toiminnallisesti **kehittymään** siinä mitä tekee. Tällaisen kompetenssin vahvistumisen saatoinkin todeta monen, aluksi tiedettä ja yliopistoa kammonneen opiskelijan kohdalla, joka sitten antautui tutkijan uralle opittuaan niitä konkreettisia taitoja, joita tarvitaan tiedollisessa ongelmanratkaisussa.

Teesieni taustaa

Edellä olevat teesit ovat eräitä kiteytyksiä omasta, 1970-luvun lopulla Helsingin yliopistossa käynnistämästäni, opintojen viivästymistä koskeneesta tutkimus- ja kehittämistyöstä. Sen tuloksia olen v. 1998 lähtien laajasti hyödyntänyt julkisen ja yksityisen sektorin johtamis-, asiantuntija- ja henkilöstökoulutuksessa. Yliopisto-opintojen viivästymisen keskeiseksi syyksi havaitsin **opiskelijoiden taitojen harjaantumattomuuden**, en siis yleisesti syinä pidettyjä sos., tal. enkä mielenterveystekijöitä, jotka olivatkin **seurausta** opiskelijan kyvyttömyydestä **tehdä** sitä, mitä häneltä odotettiin. Taitojen harjaantumattomuus näytti juontuvan koulutusketjun alusta. Huomioitteni pohjalta kehittämääni **tieteellisten toimintamentelmien** eli deskriptiivisen metodologian opetukseen ja ohjaukseen osallistui runsaasti opiskelijoita eri korkeakouluissa. Teeseissä esittämäni omien näkemysten ja muiden tutkijoiden tarkemmat lähdetiedot löytyvät teoksistani.

Jaana Venkulan teoksia:

- * *Tietämisen taidot* 1988 (kvalit. osa 1981), (tiedonmuodostuksessa keskeiset ongelmanratkaisutaidot)
- * *Tiedon suhde toimintaan* 1993/1995, (ymmärtämisen tapahtuman ja taidollisuuden filosofisia perusteita)
- * *Fair play jalkapallon sieluna ja käytäntönä* 1998, (erityisesti ne eettisen toiminnan taidot, joita voi vahvistaa liikunnan ja urheilun kautta)
- * *Taiteen välttämättömyydestä* 2003, (taiteenharjoituksen tuoma taitavuus)
- * *Epävarmuudesta ja varmuudesta* 2005, (ennustamattomissa tilanteissa toimimisen ja innovoinnin taidot)
- * *Tekemisen taito*, 2005/2008 (universaalien taitojen muodostuminen)
- * *Kysymisen taito* 2007 (ajattelemisen taidon keskeinen taito)

Kirjoittaja

VTL, FM Jaana Venkula; sosiaalipsykologi; tietokirjailija ja kouluttaja. Oma yritys Fluctuale Consulting, Helsinki, p. 09-61243440